

PETER ŽEŇUCH*

Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesionálna a etnická identita v komparácii¹

ŽEŇUCH, P.: Rusnáks of Vojvodina and Slovak Rusnáks: Language, Confessional, and Ethnic Identity in Comparison. *Slavica Slovaca*, 53, 2017, No. 3-4, pp. 75-85 (Bratislava).

The paper will provide a comprehensive view on language of Rusnáks in Vojvodina compared to folk language of Slovak Byzantine Catholics (rusnáks) in eastern Slovakia. Significant part of the paper presents a summary of multianual research results on the language of selected Cyrillic manuscripts of Byzantine Catholics in Vojvodina in comparison with similar Cyrillic literature of eastern Slovak Byzantine Catholics. The presentation of this linguistic research will also include descriptions of stereotypes created on the basis of extra-linguistic, particularly confessional and ethnic (self) identification of Byzantine Catholics in Vojvodina compared to language, ethnic, and religious identity of believers of the Byzantine-Slavic Church in eastern Slovakia.

Lowland Byzantine Catholics, eastern Slovak Byzantine Catholics, rusnák, Rusnák/Ruthenian, eastern Slovak dialect, Church Slavic.

V auguste a septembri roku 1947 Jozef Štolc spolu s tímom slovenských jazykovedcov, etnograf a historikov uskutočnil terénny výskum slovenských dolnozemsých nárečí, pričom neobišiel ani obce na Dolnej zemi vo Vojvodine, ktorých obyvateľstvo v rámci svojej rečovej i písomnej komunikácie používa východoslovenské nárečie. Do podoby kodifikovaného jazyka tento nárečový variant slovenčiny v roku 1923 uviedol Gábor Kostelník svojou „Gramatikou bačvansko-ruskej bešedi“.

Bezprostredne po skončení prvej fázy terénneho výskumu slovenských nárečí na Dolnej zemi Jozef Štolc publikoval správu o svojich terénnych zisteniach v časopise *Kultúrny život*,² v ktorej prehľadne charakterizoval systémové jazykové javy tých skupín západoslovenských, stredoslovenských a východoslovenských nárečí, ktoré sú podnes zastúpené v reči obyvateľstva Dolnej zeme a ktoré vo viacerých vlnách kolonizácie od druhej polovice 18. storočia sa zo svojich sídel na Slovensku presťahovalo na Dolnú zem, aby v tomto priestore zaplnilo uprázdnené miesta po vyhnaní Turkov z Uhorského kráľovstva. V októbri 1965 Jozef Štolc uskutočnil aj opakovaný terénny výskum slovenských nárečí na Dolnej zemi a tieto ďalšie poznatky zosumarizoval v článku „O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii“, ktorý publikoval v dolnozemsom časopise *Nový život* v roku 1965.³

V obidvoch týchto správach z terénneho výskumu J. Štolc poukazuje na skutočnosť, že ním skúmané slovenské nárečia na Dolnej zemi zachovávajú svoj starobylý stav. Dokazuje sa tým

* Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu Linguistic and Ethnocultural Dynamics of Traditional and Non-traditional Values in the Slavic World, akronym LED-SW (ERA.NET RUS Plus; RUS_ST2017-472).

² Pozri Štolc, Jozef: Slovenské nárečie v Juhoslávii. In: *Kultúrny život*, 1947, roč. 2, č. 21 a. *Kultúrny život*, 1947, roč. 2, č. 22-24.

³ Štolc, Jozef: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. In: *Nový život*. Časopis pre literatúru a kultúru, 1965, roč. 17, č. 4, s. 333-342.

nielen ich starobylosť, ale najmä pôvod ich reči v slovenskom jazykovom areáli. Starobylé javy vo svojom jazyku si dolnozemskí používatelia priniesli so sebou zo Slovenska a po vyše 250 rokoch ich pôsobenia v prostredí Dolnej zeme si ich udržali vo svojom živom hovorenom jazyku.⁴ Jozef Štolc identifikoval štyri skupiny slovenských nárečí z oblastí, z ktorých pochádzajú títo naši presídlenci, ich potomkovia a používatelia tejto nárečovej podoby slovenčiny.

V správe zo svojho opakovaného nárečového výskumu v roku 1965 J. Štolc hovorí o tom, že pripravuje systematizujúcu monografickú prácu o slovenských nárečiach v Juhoslávii, „v ktorej sa podá všeobecná charakteristika nárečí a vymedzia sa jednotlivé ich typy (južnostredoslovenský, kysucký, západoslovenský a východoslovenský typ). V monografii sa vyčerpá všetko bohatstvo a zachytia sa všetky dôležité podrobnosti.“⁵ K tomu dodáva, že „osobitnú pozornosť treba venovať výskumu východoslovenských nárečí v Juhoslávii, rozvoju a osudom jeho spisovnej podoby. Výsledky tohto výskumu prinesú nepochybne užitočné poznatky k otázke rozhraničenia slovenčiny a ukrajinských nárečí na východnom Slovensku.“⁶ Utváranie kodifikovanej podoby v prostredí dolnozemských Rusnákov na báze východoslovenského nárečia J. Štolc porovnáva s okolnosťami, ktoré sa uplatňovali „pri vzniku spisovnej slovenčiny v Bernolákových a Štúrových časoch.“⁷ Pravda, v predobrodenskom období prebiehala kultivácia slovenského národného jazyka na báze jednotlivých slovenských nárečí, teda západných, stredných i východných nárečí. Kultiváciu východoslovenských nárečí dokazuje aj samo vydanie piatich kalvínskych liturgických kníh v zemplínskom nárečí z polovice 18. storočia: *Mali catechizmus*, *Svetoho Dávida Králya szto i pedzeszát Soltári*, *Hlasz pobosneho spéványa*, *Radosztz sertza pobosneho* a *Agenda ecclesiarum reformatarum*, ktorá je prídavkom k modlitebníku *Radosztz sertza pobosneho*. Tieto knihy v kultivovanej podobe šarišsko-zemplínskeho nárečia spolu s ďalšími rukopisnými i tlačenými písomnosťami na

⁴ Pozri k tomu najnovšie Hríbová, Marína: Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí v Srbsku. In: *Slavica Slovaca*, 2017, roč. 52, č. 2, s. 133-149. V citovanej štúdii sa venuje dolnozemskej nárečovej oblasti, ktoré osídlilo slovenské obyvateľstvo používajúce západoslovenské alebo stredoslovenské nárečia. V súvislosti s obyvateľstvom, ktoré používa východoslovenské nárečia, M. Hríbová uvádza, že toto obyvateľstvo sa stotožňuje s rusínskou národnostnou skupinou, pričom početné výskumy ich jazyka, piesní a zvykov poukazujú na skutočnosť, že ich predkami boli gréckokatolíci pochádzajúci z východoslovenského regiónu, ktorí pod vplyvom svojho vierovyznania podľahli konfesionálnej asimilácii a týmto spôsobom upevnili svoju osobitosť, ktorá v rozličných historických obdobiach im umožnila vlastnú národnokultúrnu a národnopolitickú aktivitu.

⁵ Štolc, Jozef: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii, c. d., s. 340. Marićová v procese s vnútornou nárečovou migráciou v rámci slovenských nárečí vo Vojvodine vidí zmiešanie ich jednotlivých typov, preto konštatuje, že nositelia týchto nárečí v „novozaložených osadách boli neraz veľmi zmiešaní, lebo pochádzali z rozličných – zemepisne vzdialených – krajov Slovenska. Ich odkázanosť na seba vo všetkých oblastiach života, v tradičnej kultúre a v reči, vzájomná pomoc a spolupráca vplývali na zblížovanie. Týmto spôsobom dochádzalo k vzájomnému miešaniu, križeniu, stieraniu odlišností a k splyvaniu do nového celku charakteristického pre celú obec. Tak vznikali nové nárečové systavy pozostávajúce z pôvodných znakov v inom vnútornom usporiadaní. Styk s inými jazykmi vplýval na postupné preberanie cudzích rečových prvkov. V nových nárečových systémoch sa popri približovaní začínajú ukazovať aj odchýlky alebo odklony zapríčinené mimojazykovými činiteľmi.“ (Bližšie pozri Marićová, Anna: Typické znaky stredoslovenských nárečí vo Vojvodine. In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 1, s. 52). Uvedenú skutočnosť možno porovnať aj so stavom nárečia dolnozemskej gréckokatolíckej.

⁶ Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii, op. cit., s. 340. Treba však poukázať na skutočnosť, že v monografickom spracovaní sa o východoslovenských nárečiach nezmiňuje, čo možno vidieť už v samom názve tejto jeho knižnej publikácie *Reč Slovákov v Juhoslávii* (Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1968), v ktorej sa venuje iba tým slovenským nárečiam, ktorých používatelia deklarovali svoju slovenskú etnickú a národnopolitickú identitu. Gréckokatolícke obyvateľstvo však podľahlo vplyvu konfesionálnej asimilácie, ktorá v konečnom dôsledku poskytla možnosti pre zdôraznenie rusnáckeho národnopolitického rozmeru identity, hoci jazyk dolnozemskej Rusnákov je východoslovenským nárečím.

⁷ Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii, op. cit., s. 341.

východnom Slovensku dokazujú používanie tejto kultivovanej nárečovej podoby slovenčiny ako literárneho jazyka.⁸

Reč východoslovenských kalvínov sa v týchto kalvínskych knihách označuje za slovenskú: *MALI CATECHISMUS. Tojesz: Véri Kresztzánkéh Gruntóvnic Tslenkóv zaloseni FUNDAMENT. Chtori: Z velykoho CATECHISMUSA presvéráz u jeziku BELGYITZKÉM kráduťskim szlovom vibráni i vidáni: Potom z toho na uhars preprovdzeni: A z nyoho na nas jezík Szlovenski obrátzeni, k podobnomu tsvitsenu i u vére szlabich a Malyuťskich prave priróvnáni i accommodováni* (Malí catechizmus, 1750); *SVETOHO DÁVIDA KRÁLYA A POROKA SZTO I PEDZESÁTZ`SOLTÁRI. Chtoré: Vedlya Nót Frantzúzkich z Uharszkoho na SZLOVENSZKI jazik szú prelosené, a vernim BOSIM szlusebnyikom k duchovnomu usitku zhotovené. A teraz; Pervi ráz vidané* (1952); *Hlasz pobosnoho spévanya. To jeszt: PÉSNE KRESZTZANSZKE na Rotsné Svjátki, i k jinsim Svetim Prilesitosziem szporádane. Chtoré: Z Uharszkoho jaziku na SZLOVENSZKI prelosil.* (1752); *RADOSZTZ SERTZA POBOSNOHO. To jeszt: Modlitbi ranné a vetserné na jeden tídzeny, i insích málo, v chtorích pobosni Tslovek z duchovnú radosztzú szlúsi BOHU vetsnou. Chtoré: Jeden z Reformátszkich Kazatelov, z Uharszkoho na Szlovenszki Jazik prelosil, a tés i od inud zebrał, a sz pomotzu verních Uhrov a Szlovákov, k szláve Boszkej vitlátsic dál* (1758); *AGENDA ECCLESJARUM REFORMATARUM. To jeszt: SZPRAVA JAKBI SE MALO V EKLEZIJICH reformatszkih Krisztizt, Kristusovu Vetseru vizsluhovatz, Novich manselov prisahatz, Tich chtori prepituju Eccleziu Rozhresovatz. Chtorú: V Uharszkem Jaziku zhotovil Dvojej sztzi hodní Pán ZOVÁNYI GYŠRGY, Superintendent. Z chtoro na Szlovenszko prelosil jeden Kazatel Szlovenski Helvetszkú Confessiu viznavájúti* (1758). Ján Stanislav v práci venovanej pôvodu východoslovenských nárečí v tejto súvislosti uvádza, že

⁸ Svedčí o tom napríklad Andraščíkova divadelná hra vo veršoch Šenk palenčený (1845) alebo napríklad aj rukopisná kniha známa ako Sol'nobanská mestská súdna kniha (pozri Sedláková, M.: K problematike foném [h] a [x] v Sol'nobanskej mestskej súdnej knihe. In Nábělková, Mira (ed.): *Varia*. 6. Zborník zo VI. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 27. – 29. 11. 1997), Bratislava: 1997, s. 102-106; idem: K jazyku Sol'nobanskej mestskej súdnej knihy (1819-1841). In Pořízka, Petr – Polách, Vladimír (eds): *Jazyky v kontaktu/Jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor: Sborník příspěvků ze 4. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 12.-14. května 2003*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, s. 267-272.). Treba poznamenať, že používanie východoslovenského jazyka spolu s nánosmi poľských, ruských (resp. rusínskych, ukrajinských) i maďarských lexikálnych prevzatí, ktoré sa do textov miestnej proveniencie dostali z nárečového úzu, utvárali v predpisovnom období na východnom Slovensku podmienky na uplatňovanie kultivovaného východoslovenského jazyka. Do tohto okruhu literárnych pamiatok patrí aj Čorbova veršovaná kronika o povstaní roľníkov na východnom Slovensku, o epidémii cholery a o poverách a nemravnostiach medzi zemplínskym ľudom z roku 1831. V jej úvode sa dokonca hovorí o miestnej podobe kultivovaného jazyka, ktorým hovoria i píšu všetci obyvatelia na východnom Slovensku bez rozdielu národnosti: „Nebudu se d'ívit laskavi Slovaňe, | že ja **pišem tak, jak mluvi Zemplínčaně, | i Šarišske, Spiske, spolu jedne reči, | jak se do rospravki teto čte, presveči. | Od davna predkove naši tak mluvíli | a mi sme se rečit od nich naučil'i.** | Magyar Zemko zdolí, a shori Rusnaci, | k tomu blisko mají obidli Polaci. | Od nich mi si slova do reči pojčame, | neb zaneprazdneňi s nimi často mame. | Oňi nas a mi jich virozumivame | a jim do jich reči tež slova davame“ (citované podľa: Sedlák, Imrich: Andrej Čorba a jeho veršovaná kronika o východoslovenskom roľníckom povstaní z roku 1831. In: *Nové obzory* 12. Košice 1970, s. 379). Treba zdôrazniť, že Slováci, Rusíni i ostatné národnosti žijúce na východnom Slovensku vystupovali vo všetkých dôležitých historických momentoch spoločne. Neuskutočnil sa ani jeden spoločenský, konfesionálny či ekonomický pohyb, nevznikla ani jedna roľnícka vzbura, ani žiadne iné organizované či spontánne hnutie, aby sa na ňom nepodieľali spoločne. Možno tu uviesť tiež napríklad vzburu roku 1614 v Krásnom Brode, povstanie východoslovenských stolíc roku 1631 pod vedením Petra Čápara, kurucké i rákociovské povstania koncom 17. a začiatkom 18. storočia či východoslovenské roľnícke povstanie roku 1831, v ktorých slovenskí i rusínski sedliaci bojovali spoločne (Haraksim, Ľudovít: *Z dejín Ukrajincov na východnom Slovensku*. Martin: Osveta, 1957, s. 3-5; Sedlák, Imrich: *Východné Slovensko v letokruhoch národa*. Martin: Matica slovenská, 2012, s. 466) Osobitne treba podčiarknuť, že na východnom Slovensku Slovákov a Rusínov osobitne zblížovala aj príslušnosť k byzantsko-slovenskému obradu, cirkevná jurisdikcia, ekonomické a spoločenské podmienky. Existencia byzantsko-slovenskej obradovej tradície počas celých storočí jej fungovania sa v tomto prostredí nikdy nevnímala ako cudzia (pozri tu aj Zubko, Peter: O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 1, s. 6-7).

„východoslovenské obyvateľstvo samo považuje svoj jazyk za slovenský, a to nielen dnes, ale aj v minulosti.“⁹

Samuel Cambel sa počas svojich výskumných ciest po východnom Slovensku osobitne sústredil na etnické a náboženské pomery. Venoval sa etnickému a jazykovému povedomiu veriacich a príslušníkov cirkvi byzantsko-slovanskej tradície a zaznamenával pritom aj rozličné zvyky, tradície, povery a ľudové zvláštnosti. Ako smerodajné kritérium preto odmietol rozdelenie obyvateľstva podľa náboženskej príslušnosti, podľa ktorého sa ešte v 18., ba dokonca aj v 19. storočí určovala etnická príslušnosť obyvateľov tohto regiónu. Ako závažný možno v tejto súvislosti uviesť fakt, že 27. júla 1898 S. Cambel navštívil obec Bežovce na východnom Slovensku, kde zapísal rozprávanie gréckokatolíka Ďura Halajčika.¹⁰ V snahe porovnať jazyk gréckokatolíkov a kalvínov sa 29. septembra 1904 opäť vrátil do Bežoviec a v hostinci v prítomnosti toho istého rozprávača a dvoch kalvínov Michala Gajdoša a Michala Železa prezrel text rozprávky znova, a tak potvrdil, že v obci sa jazyk kalvínov nijako neodlišuje od jazyka príslušníkov ruskej viery, teda gréckokatolíkov (rusnákov), že po slovensky (východoslovenským nárečím) sa hovorí aj v obciach rímskokatolíkov a gréckokatolíkov (rusnákov),¹¹ podobne ako aj v prostredí luteránov a kalvínov na východnom Slovensku.¹²

Na rozvoj konfesijného vzdelaneckého diskurzu v prostredí slovenských evanjelikov i gréckokatolíkov v kontexte s používaním jazyka liturgie ako literárneho jazyka poukazuje Ján Doruľa vo svojich viacerých štúdiách a sústreďuje sa na paralely medzi bibličtinou slovenských evanjelikov a cirkevnou slovančinou v „ústnom používaní, najmä pri spievaní nábožných piesní v evanjelickom, resp. v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí“¹³ a na základe týchto porovnaní konštatuje, že „základom bibličtiny slovenských evanjelikov je tá podoba češtiny, ktorá v časoch šírenia luterskej reformácie bola na Slovensku známa predovšetkým v svetskom, najmä v administratívno-správnom prostredí, kde pod vplyvom slovenského jazykového vedomia od samého začiatku jej prenikania na Slovensko podliehala prirodzenej adaptácii.“ Na túto skutočnosť upozorňuje aj v súvislosti s používaním cirkevnej slovančiny, ktorá sa podobne ako bibličina „z obradovo-liturgického prostredia šírila aj do svetskej, necirkevnej sféry.“¹⁴ Pod vplyvom jazykového úzu a jazykového povedomia sa v prostredí veriacich byzantsko-slovanského obradu dlhodobým používaním ustálila a petrifikovala miestna podoba liturgického jazyka ovplyvnená východoslovenským nárečím. V tomto kontexte je azda potrebné opäť zopakovať aj naše konštatovanie, že „zjednocujúcim znakom jazykovej identity slovenského národa nie sú rozličné liturgické jazyky používané v cirkvách latinského, byzantsko-slovanského obradu či v protestantskom

⁹ Stanislav, Ján: Pôvod východoslovenských nárečí. Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy, 1935, s. 88.

¹⁰ „Rozprával Ďuro Halajčik (Marvay), gréckokatolík. Zápis v Bežovciach v hostinci Ackermanna 27. júla r. 1898. Rozprávač bol vojakom, predpokladal som, že sa na neho veľa rečových cudzotín nalepilo, čiastočne z tej príčiny a čiastočne z tej príčiny, aby reč gréko-katolíkov srovnal s rečou kalvínov, 29. sept. r. 1904 došiel som zas do Bežoviec a v hostinci Ackermanna v prítomnosti rozprávača a dvoch kalvínov Michala Gajdoša a Michala Železa prezrel som znova celú príhovorku. Zistil som, že v obci kalvíni a gréko-katolíci rovnako rozprávajú, a že sú rečové nedôslednosti (na pr. voňi piju / voňi pijut, so a co) v celej obci bežné.“ Porovnaj Cambel, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov. Turčiansky Sv. Martin, 1906, s. 412 (zvýraznenie P.Ž.).

¹¹ Zubko, Peter: Liturgické jazyky ľudu Zemplína a Šariša pri kresťanských bohoslužbách v roku 1749. In Žeňuch, Peter – Zubko, Peter et alii: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 47-68.

¹² Žeňuchová, Katarína: Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku. Bratislava – Martin: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Matica slovenská, 2009.

¹³ Doruľa, Ján: Bibličina. In Žeňuch, Peter – Zubko, Peter et alii: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 13.

¹⁴ Tamže, s. 14.

prostredí slovenských evanjelikov; jeho reprezentantom je totiž hovorená podoba jazyka a tou bola a je slovenčina, ktorou sa možno dorozumieť vo všetkých oblastiach každodenného života. Používala sa vo všetkých nárečových podobách, v ktorých prešla rozličnou mierou kultivácie do podoby kultúrneho či kultivovaného nadnárečového útvaru.¹⁵ Ukazuje sa, že liturgický jazyk jednotlivých konfesií má významný dosah najmä na religióznu, nie jazykovú identitu jeho používateľov.

V tejto súvislosti pripomenieme aj zistenie Antona Augustína Baníka, ktorý vypracoval a argumentačne podložil tzv. konfesionálny výklad dejín slovenskej kultúry. Jeho výklad je pevne spätý najmä s uplatňovaním sa jednotlivých kultivovaných podôb slovenčiny až do momentu prijatia jej celonárodnej kodifikovanej podoby. Počas celého tohto zložitého obdobia vývinu slovenskej kultúry možno v dejinách slovenčiny identifikovať rozličné konfesionálne prúdy, kde jazyk cirkvi a konfesionálna identita bola významným a určujúcim determinantom kultúrnej identity Slovákov: „A. A. Baník rozoznáva v slovenskom konfesionálnom tri navzájom sa podmieňujúce a prelínajúce zložky: 1. cirkevnú, ktorá vychádza z presvedčenia o vyššej náboženskej hodnote vlastnej konfesie v porovnaní s protivnou konfesiou. Zodpovedá tomu aj typ apriorického myslenia, ktoré selektívne vyberá fakty z dejín a súčasnosti a takto dokazuje vyššiu hodnotu, pravosť a pravovernosť vlastnej konfesie; 2. národnú, ktorá sa usiluje najmä historickými argumentmi dokázať väčšie zásluhy a dôležitosť svojej konfesie pre slovenskú národnú pospolitosť. I táto zložka konfesionizmu v konečnom dôsledku má za cieľ poukázať na nižšiu hodnotu protivnej konfesie; 3. materiálne-sociálnu, ktorá zahŕňa snahy dosiahnuť materiálne výhody a uplatnenie prostredníctvom cirkevnej štruktúry, a to aj v spoločenskom a politickom živote.“¹⁶ Práve na príslušníkoch cirkvi byzantského obradu slovenskej tradície v priestore západných Karpát vidno, ako sa prelínajú identifikačné zložky povedomia príslušnosti ku jazykovo-kultúrnemu a konfesionálnemu horizontu. Tento aspekt sa v najzápadnejšej časti karpatského areálu zreteľne prejavuje nielen v prelínaní latinského i byzantského konfesionizmu, ale v istých okamihoch historicko-spoločenského vývinu vyšiel najavo aj v podobe pauperizácie alebo zjednodušovania procesov spätých s uplatňovaním sa byzantsko-slovenskej tradície v slovenskom etnickom a jazykovom prostredí.¹⁷ J. Doruľa v tejto súvislosti konštatuje: „Ukázalo sa, že otázka uvedeného vzťahu, konkrétne vzťahu slovenských veriacich byzantsko-slovenského obradu k ich etnickej príslušnosti sa niekedy interpretovala v duchu spomenutého formalisticky priamočiareho stotožňovania vierovyznania a národnosti, „ruskej viery“ s ruskou (rusínskou, rusnäckou) národnosťou. Prameňom tohto stotožňovania bol jazyk byzantsko-slovenského obradu, ktorým bola cirkevná slovančina, vnímaná Slováckmi ako ruský (= rusínsky, rusnäcký) jazyk, resp. ako jazyk vo svojej praktizovanej redakcii bližší jazyku Rusínov (Rusnákov) ako jazyku Slovákov. Preto sa aj všetci používatelia tohto „ruského“ obradového jazyka, t. j. veriaci byzantsko-slovenského obradu, nazývali rusnáci, bez ohľadu na ich vlastný (aj nerusínsky) jazyk, ktorý bol odrazom, atribútom ich etnickej (aj nerusínskej) osobitosti.“¹⁸

¹⁵ Žeňuch, Peter: Cirkevná slovančina slovenských veriacich byzantského obradu. In: Žeňuch, Peter – Zubko, Peter et alii: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 36.

¹⁶ Pozri Letz, Róbert: Anton Augustín Baník a jeho Dialektická podstata slovenského konfesionizmu. In: *Culturologica Slovaca*, 2/2017, s. 42.

¹⁷ Bližšie k tomu pozri Žeňuch, Peter: Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovenskom konfesionálnom prostredí na Slovensku. In: *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 2, s. 121-137.

¹⁸ Doruľa, Ján: Niekoľko údajov o vzniku, vývine a významoch pomenovaní *Rusin*, *Rusnák* a *Ukrajina*. In: Žeňuchová, Katarína – Китанова, Мария – Žeňuch, Peter (eds.): Jazyk a kultúra v slovenských súvislostiach. Zo slovenskej etnolingvistiky. Bratislava – Sofia: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН – Slovenský komitét slavistov – Veľvyslanectvo Bulharskej republiky v Slovenskej republike, 2017, s. 206-207.

Práve jazyk dolnozemsých gréckokatolíkov je preto dobrým príkladom na to, ako možno doložiť splynutie mimojazykovej¹⁹, teda konfesionálnej identity s etnickou. J. Štolc k tomu faktu uvádza, že tu ide „totiž o starý problém východoslovenských gréckokatolíkov, vyjadrený heslom ‚**Čo gréckokatolík, to Rusín**‘. Vec je dnes jasná na Slovensku natoľko, že vieme bezpečne, že **východoslovenskí gréckokatolíci jedni hovoria naozaj nárečím ukrajinským (maloruským, rusínskym), ale iní zasa nárečím východoslovenským, zemplínskym. K tomuto zemplínskemu nárečiu patria aj gréckokatolícki Slováci v Juhoslávii**“²⁰ (zvýraznenie P.Ž.). V časopise *Slavica Slovaca* k tomu uvádzame i tieto ďalšie skutočnosti: „Na Slovensku a v príľahlej Zakarpatskej Ukrajine, kde sa slovenské autochtónne obyvateľstvo už od 14. – 15. storočia identifikovalo so svojim západoslovanským tvarom etnonyma Slováč, na označenie etnika východoslovanského pôvodu si utvorilo analogické pomenovanie Rusnák (Руснакъ). Pod priamym vplyvom západoslovanského prostredia a susediacej slovenčiny sa pomenovanie Rusnák začalo používať nielen ako etnonymum na označenie pôvodného staroruského etnického elementu, ale aj na označenie spoločenstiev hlásiacich sa k byzantsko-slovanskej cirkvi. (...) Treba zdôrazniť aj tú skutočnosť, že ruské obyvateľstvo na Slovensku netvorí kompaktné územie, lebo pri dedinách a osadách s ruským obyvateľstvom existujú aj osady autochtónneho slovenského obyvateľstva, a tak sa spolu miešajú. Dokonca ani dnes známe rusínske oblasti v celej dĺžke Karpát neboli a podnes nie sú jazykovo jednoliate (svedčí o tom napríklad aj variácia podôb spisovných rusínskych jazykov na Slovensku, v Poľsku, v Maďarsku či tzv. ruski jazyk dolnozemsých Rusnákov založený na dolnozemplínskom slovenskom nárečí a pod.). V slovenskom a rusínskom nárečovom prostredí východného Slovenska a v západných Karpatoch sa aj jazyk miestnych Rusnákov nikdy neoznačuje pojmom rusínsky jazyk. Slovenské obyvateľstvo, ba i sami Rusnáci tento jazyk nazývajú ruski jazyk. (...) V roku 2007 pri realizovaní výskumov zameraných na zachytenie vplyvu jazykového vedomia dolnozemsých gréckokatolíkov (používajúcich ako spisovný jazyk dolnozemplínske nárečie) v predpísaných cirkevnoslovenských modlitbách a liturgických textoch sa nám podarilo zaznamenať výpovede respondentov, v ktorých dolnozemskí gréckokatolíci svoj jazyk označovali za *rus'ki jazik* a svoju vieru za *rus'ku viru*. V prostredí slovenských Rusínov sa podarilo tiež zaregistrovať čosi podobné, keď respondenti na otázku o konfesionálnej príslušnosti odpovedali, že sú rusnáci, ba aj o svojom jazyku hovorili ako o rus'kom jazyku, upozorňujeme, že nie o rusínskom jazyku (v niektorých ďalších lokalitách respondenti zjavne rusínskej národnosti na Slovensku uvádzajú, že hovoria po rusnacky). (...) Podnes sa aj preto v tomto kontexte stereotypne stotožňuje pojem gréckokatolík s pojmom rusnák a v praxi sa tieto termíny prirodzene a plnohodnotne zamieňajú a používajú ako synonymá, čo umožňuje označovať za príslušníka východoslovanského jazykového prostredia (Rusína i Ukrajince) všetkých veriacich cirkvi byzantsko-slovanského obradu bez rozdielu ich jazykovej identifikácie,²¹ vrátane tých, ktorí používajú niektoré z východoslovenských nárečí.

Rusínske (ukrajinské) nárečia na Slovensku zachovávajú všetky typické starobylé vývinové jazykové javy, ktoré ich spájajú so všetkými východoslovenskými jazykmi, a zároveň ich tieto javy zásadne odlišujú od západoslovanskej skupiny slovanských jazykov. Patrí sem napríklad tzv. „polnoglasie“ (-oro-, -olo-, -ere-; rus. a ukr. город, молоко; bielorus. горад, малако), ďalej sú to napríklad spoluhlásky č a ž na miestach, kde sa v západoslovanských jazykoch vyskytuje

¹⁹ Ide o javy a procesy, ktoré nesúvisia s jazykom, ale podmieňujú ich politické, konfesionálne i spoločenské normy a z mimojazykového priestoru či prostredia zasahujú do fungovania jazyka.

²⁰ Štolc, Jozef: Slovenské nárečie v Juhoslávii, op. cit.

²¹ Porovnaj Žeňuch, Peter: Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovanskom konfesionálnom prostredí na Slovensku. In: *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 2, s. 121-137.

c a z/dz za pôvodné *tj, *dj (napr. rus. свеча, ukr. свіча, bielor. свеча - slov. svieca; rus. межа, печь - slov. medza, pec, čes. mez), ďalej je to dôsledné používanie epentetického ĺ po perných spoluhláskach v spojení s j (napr. bj, pj, mj, vj, porov. rus., ukr., blr. земля, slov. zem, čes. země, pol. ziemia). Patrí sem aj osobitný vývin spoluhláskovej skupiny kv-, gv- na začiatku slova pred ъ (slov. kvet, hviezda), z ktorých vo východoslovanských jazykoch vznikli spoluhláskové skupiny cv-, zv- (rus. цвет, звезда; ukr. цвіт, звізда). Rovnako sem patrí aj zjednodušenie spoluhláskovej skupiny -dl-, -tl- na -l-, ktorá je spoločná pre celý východoslovanský jazykový areál (мыло, сало, плела oproti slov. mydlo, sadlo, plietla) a ďalšie. Rusínsky nárečový komplex tak patrí do ukrajinského jazykového areálu a nijako ho nemožno spojiť s niektorým zo slovenských nárečí vo východoslovenskom jazykovom priestore.

Túto skutočnosť treba osobitne podčiarknuť najmä vzhľadom na knižné práce, ktoré prezentujú nesystémový obraz o formovaní východoslovenského jazykového kontextu²² napriek tomu, že rozličné úvahy o neslovenskom pôvode východoslovenských nárečí už jednoznačne vyvrátil S. Cambel, J. Stanislav, J. Liška, ktorý navyše vo vzťahu k rusínskej kolonizácii východného Slovenska konštatuje, že „tá nastala až v dobe, keď východoslovenské osídlenie bolo približne v dnešnej forme skončené, takže rusínske susedstvo okrem okolia Užhorodu nemalo nijakého podstatnejšieho vplyvu na reč východných Slovákov.“²³ Túto skutočnosť dobre dokumentujú práve systémové jazykové javy v reči dolnozemskej gréckokatolíkov, ktoré sú zhodné s jazykovými javmi v nárečiach východnej slovenčiny.²⁴ Patrí sem napríklad slovný prízvuk, ktorý je na predposlednej slabike. V celej hláskoslovnej štruktúre chýbajú dlhé samohlásky. V rusínskych nárečiach na Slovensku je naopak voľný, resp. pohyblivý prízvuk. V jazyku dolnozemskej gréckokatolíkov podobne ako v slovenských nárečiach na celom východnom Slovensku a v celej slovenčine splynulo pôvodné predné *i* (и) a pôvodné zadné *y* (ы) do jednej prednej hlásky [i]. Z tohto dôvodu sa aj na mieste etymologického *i a *y vyslovuje iba predné [i] (za zadné *y sa vyslovuje predné [i]) napríklad v týchto prípadoch: *korito, dim, miš, sir, ruki, ribi, sipañec, strina*; výslovnosť je rovnaká ako na mieste etymologického predného *i, napríklad: *kričec, prikl'et, pristaš, pokriva, škarupina*. Nerozlišovanie predného [i] a zadného [y] pri realizácii hlások označených grafémami и, ы, i, ĩ, v v cirkevnoslovenských liturgických textoch patrí tiež k typickým prejavom jazykového povedomia slovenských gréckokatolíkov na východnom Slovensku i u dolnozemskej Rusnákov. K ďalším prejavom patrí aj vyššie spomínané uplatňovanie ustáleného prízvuku na penultime v zhode s praxou vo východoslovenských nárečiach.²⁵ V celej východnej slovenčine a podobne aj v jazyku dolnozemskej Rusnákov sa prídastie minulé činné pomocného slovesa *byť* realizuje v podobe *bul, bula, bulo*.

Za pôvodné *t', d'* sa v jazyku dolnozemskej Rusnákov dôsledne ako v nárečiach na celom východnom Slovensku vyskytuje asibilované *c, dz*, napr. *ľudze, dzeci, hutoric, šedzec, šidzem, zrucic* atď. V rusínskych nárečiach na východnom Slovensku je za takéto *t', d'* buď *t, d*, alebo *t', d'*. Za mäkké sykavky *s', z'* je tu *š, ž*, napríklad: *šeme, špivac, šidzem, šidac* (spis. *sadať, sadnúť si*) atď. V rusínskych nárečiach na východnom Sloven-

²² Najnovšie o tom pozri napríklad v monografickej práci Чарский, Вячеслав Владимирович: Русинский язык Сербии и Хорватии в свете языковых контактов. Лингвогенетический аспект. МО, Щелково: Издатель Маржотин П. Ю., 2011.

²³ Liška, Jozef: K otázke pôvodu východoslovenských nárečí s mapou izoglos. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1944, s. 70.

²⁴ Porovnaj k tomu Štolc, Jozef: Slovenské nárečie v Juhoslávii, op. cit.

²⁵ Bližšie o vplyve východoslovenského nárečia na liturgickú cirkevnú slovančinu pozri v štúdií Žeňuch, Peter: Cirkevná slovančina slovenských veriacich byzantského obradu, op. cit., s. 27-28.

sku sú tieto sykavky palatalizované a vyslovujú sa akýmsi i-ovým elementom, napr.: *s'eno*, *z'ima*. Spoluhlásky *t*, *d* sa menia na *c*, *dz* aj v prípade ako *cmá* (tma), *dzvere* (dvere). Veľmi dôležitým príznakom východoslovenských nárečí je neexistencia polnoglasy v slovách, ako *vřana*, *blato*, *krava*, *brada*, *hlava* na rozdiel od rusínskych tvarov s polnoglasiem *vorona*, *boloto*, *korova*, *boroda*, *holova* a pod. Aj na začiatku slova je v jazyku dolnozemskej gréckokatolíkov typický západoslovenský jav ako v celej východnej slovenčine za praslovanské *orT, *olT je *roT*, *loT* *róšne*, *rokita*, *rozvora*, *lokec*, *vloňi*, *rožeň* a pod. Za jerové hlásky je v týchto nárečiach zvyčajne *e*, napr.: *deska*, *oves*, *kotel* a pod. Treba dodať, že nemäkčiace *e* sa nachádza iba na mieste pôvodnej zadnej jerovej hlásky **ъ** v zámenách *toten*, *onen* a prednej jerovej hlásky **ь** *jeden* a tiež namiesto zadného jeru **ъ** alebo predného jeru **ь** po posunutí morfematického šviku, kde v slovenčine vznikli slabičné sonóry *l*, *r*, napr.: *terkac*, *dirgac*, *tirvac*, *velk*, *verba*.²⁶ Za zadný jer **ъ** sa v nárečí uplatňuje aj striednica *o* výnimočne aj *i*; napr.: *statok*, *dobytok*, *ocot*, *cesnok*, *diždž*. Vokál *o* v slovách napr.: *pčola*, *čolo* je výsledkom dispalatalizácie pôvodnej hlásky *e* (*e > *o*).

Za pôvodnú nosovú hlásku **а** [e] v krátkej pozícii sa tvorila striednica *e* v slovách typu *peta*, *pejc*, *dzevec*, *pametac*, *pamec*, *predzeno*. Za pôvodnú nosovú hlásku **я** [e] sa aj vo zvratom zámene **с**а [se] uplatňuje systémová zmena na [e], porovnaj *viškol'ic še*. Ďalšou za nosové **а** [e] je striednica *a* (*ja/ja*) spravidla v pôvodne dlhých slabikách napr.: *pjatok/p'jatok*, *robja/rob'ja*, *k'latba*. Za nosovú hlásku **о** [o] sa v jazyku dolnozemskej gréckokatolíkov uplatňuje striednica *u*, napr. *zub* (зубъ), *dub* (дубъ), *padnu* (паднъ), *ruka* (рука), *sudca* (судья) a pod.

V nominatívne singuláru typu *hnuj*, *kuň*, *nuž* v ďalších pádoch mení -u- na -o-, napr.: *hnoja*, *koňa*, *noža*. V prívlastňovacích zámenách *muj*, *tvuj* sa u mení na *o*: moho/mojoho, tvoho/tvojoho a pod.

Kompaktne a systematicky sa vyskytujú nepalatalizované praslovanské skupiny spoluhlások *kv-*, *gv-* (*hv-*) pred **к** a **г** pôvodne diftongického charakteru, napr. *kvet* (*kvitka*), *hvizda* (spis. *hviezda*), *hvizdac* (spis. *hvizdať*). Rovnako ako v celom západoslovenskom areáli sa aj tu zachovala pôvodná praslovanská spoluhlásková skupina *dl*, *tl* (napr.: *šidlo*, *močidlo*, *kridlo*, *sadlo*, *ridlo*, *žridlo*, *predla*, *štreťa*, *p'etla*) i skupina *dn*, *tn* (napr.: *padnu*, *šednu*).

Za spoločný znak so slovenským jazykovým areálom možno pokladať aj reziduálne nezápadoslovenské začiatkové *i* v slove *ihla*. Za reziduálny staroslovenský prvok pokladáme aj analogické *ch*, *h* (pôvodne *g a k*) za palatalizované *š*, *z* a *c* (po 2. palatalizácii velár), napríklad v lokáli singuláru *muchoj* (spis. *muče*), *nohoj* (spis. *nohe*), *rukoj* (spis. *ruke*). Za typický znak, ktorý spája východnú slovenčinu s celým slovenským nárečovým areálom, sa pokladá 2. palatalizácia pôvodných spoluhlások *k a h* (*g*) na *c* alebo *z*, napr.: *velk* - *vel'ci* (spis. *vlk*, *vľci*; rus. *волки*). Deminutívne tvary podstatných mien mužského rodu sú spravidla zakončené na -ok, menej na -ik: *sinok* (spis. *synak*), *zajačok*, *vel'čok*, *chlopik*, *koľik* (od *kul*, spis. *kól*), rovnakú príponu -ok majú aj dni týždňa *pondzelok*, *štvartok*, *piatok*. Používa sa tiež tvar zámene *chtori* namiesto *chteri*. Typickým javom je aj realizácia bilabiálneho *u* za *v* ako v strednej slovenčine, napríklad: *pravu-da*, *kreu*, *šougor*, *dziuka*, *chliu*; okrem toho sa bilabiálne *u* vyskytuje aj na mieste protetického *v* ako napríklad *uun/uon* (spis. *on*), *uoňi* (spis. *oni*), resp. v nominatívnych a akuzatívnych tvaroch prívlastňovacích prídavných mien, napr. *chlopoj*, *Jančou*, *baranou*, *sinou*, *ženou paplan* a pod.²⁶

V kontexte gramatickej rodovej unifikácie, ktorá je typická pre celý východoslovenský nárečový priestor, dochádza k vyrovnávaniu niektorých prípon v rámci deklinačných systémov v mužskom, ženskom a strednom rode. Prídavné mená majú v nominatívne plurálu vo všetkých

²⁶ Pozri o tom bližšie napríklad Pauliny, Eugen: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 81, 122-123, 161-162.

rodoch príponu *-i*: *toti dobri chlopi, toti dobri dzeci, toti šumni ženi*. Aj prisvojovacie zámená *môj, svoj, tvoj, váš* majú unifikovanú príponu *-o* a znejú: *mojo dzeci, tvojo dziuki, tvojo ženi, našo sinove, vašo chlopi* a pod. Typickou pre všetky rody v lokáli singuláru je prípona *-u*, napr.: *o šercu, kraju, koňu, jarku, dzecku*, (ale aj *o dzeckoj*), popri tvaroch typu *v mesce, na ňebe*. Ďalšou je prípona *-oj* pre datív a lokál singuláru, napr.: *chlopoj, žennoj, duboj, sinnoj, štromoj, psoj, viňicoj, kvitkoj, prašecoj, okoj*. V inštrumentáli jednotného čísla mužského a stredného rodu sa uplatňuje prípona *-om*, napríklad: *zos chlopom, dzeckom, dzedom, žecom, šcescom*. S gramatickou unifikáciou rodov súvisí aj spoločná prípona *-om* v datíve plurálu, napr.: *dzecom, chlopom, ženom*. V inštrumentáli plurálu je zasa spoločná prípona *-ami*, napr. *dzecami, ženami, chlopami*. Pôvodne duálová prípona *-oma* sa zachováva v inštrumentáli číseloviek, napr. *pejcoma, šejscoma, troma, dvoma, štíroma* popri *pejcmi, štírmí, tromi* (chlopami, ženami, dzecami).

Genitív a akuzatív plurálu podstatných mien má príponu *-och*, napr. *dvoch sinoch, duboch, dvoch ženoch, troch dzecoch*; nominatív plurálu mužských životných podstatných mien má zakončenie na *-e*, i *-ove* napr.: *ľudze, hrobare, pekare, šofere, kral'e i kral'ove, sinove, panove, bratove*; lokál singuláru podstatných mien zakončených v nominatívnej podobe na mäkkú spoluhlásku má príponu *-u*, napr. *na koňu, na nožu, na loju, na hnoju, na varkoču*; nominatív plurálu ženských podstatných mien je zakončený na *-i*, napr.: *breskiňi, okuľari*, ale aj na *-e*, napr. *košuľe, duše, studňe i okuľare* (N. sg. *okuľara*, napr.: *vipadla mi jedna okuľara*, vo význame „z okuliariového rámu mi vypadlo jedno dioptrické sklo“).

Aj v cyrilských rukopisných textoch pochádzajúcich z prostredia východoslovenských gréckokatolíkov či dolnozemskej Rusnákov možno nájsť vyššie opísané znaky šarišsko-zemplínskeho variantu slovenčiny. Uplatňovanie sa jazykového povedomia v textoch vznikajúcich v prostredí byzantsko-slovanskej cirkevnej tradície medzi východoslovenskými gréckokatolíckymi i vojvodinskými Rusnákmi je prirodzený a trvalý proces, ktorý sa nedá zastaviť a ktorý sa prejavuje v prenikaní jazykového vedomia používateľov do literárneho jazyka v rozličných sférach písomnej kultúry poznačeného liturgickou praxou. Začiatky spomínaného procesu možno vidieť už v období šírenia byzantsko-slovanskej tradície v podkarpatskom priestore.

Etnicko-konfesionálna identifikácia nositeľov a používateľov východoslovenskej nárečovej podoby slovenčiny nijako nesúvisí so zmenou ich jazykového kódu, ale spôsobili ju iné, mimojazykové faktory, najmä konfesionálna identita, ktorá najmä v prostredí Dolnej zeme zapríčinila splynutie vierovyznania s etnickou identitou v záujme zachovania vlastných osobitostí, ktorými sa dolnozemskej Rusnáci odlišujú od pravoslávnych Srbov, s ktorými ich spájala najmä rovnaká obradová forma, a tiež od slovenských protestantov, od ktorých sa dolnozemskej gréckokatolíci líšili najmä vo viere i obrade. Katolícki Slováci na Dolnej zemi sa prispôbili väčšinovému konfesionálnemu prostrediu a splynuli buď s Chorvátmi alebo Maďarmi.

Gréckokatolícki Rusnáci a slovenskí protestanti na Dolnej zemi si svoju jazykovú identitu zachovali najmä vďaka konfesionálnej zložke svojej identity, ktorá im umožnila rozvíjať svoju kultúrnu identitu v tesnejšom či voľnejšom spojení s jazykovo-kultúrnym vývinom vo svojej materskej krajine, na Slovensku.

Príloha

Ako príklad prenikania jazykového povedomia dolnozemskej Rusnákov a východoslovenských gréckokatolíkov do písomných pamiatok spätých s religióznym prostredím možno uviesť dva príklady. Prvým je text piesne zapísanej v Cyrilskom rukopisnom spevníku Jánoša Tótha z ro-

ku 1828, v ktorom popri iných piesňach v miestnom východoslovenskom nárečí sa na fol. 34^v-35^v nachádza text piesne v šarišsko-zemplínskom variante kultúrnej (kultivovanej) slovenčiny.²⁷

ПѢСНЬ. ПОДОБЕНЪ РАДЪШСА МРІЕ
Ахъ слисце кресцане, | либезне спиване, |
верне поздравѣме | тѣ небецкѣ паню. ||
Маріе Маріе мено преславне | Меню прелибезне |
Матки сватей | Повчанскей. ||
Такъ красна деніце | Всею швета свѣце, |
Такъ любезне свѣти | Цю небеске квѣти. ||
Надъ слухнемъ ѡснѣша | Надъ звѣздѣ крашійша |
Паніи всею свѣта | Такъ славно просвѣта ||
Полне потешеніи | На небѣ на землѣ |
Едина вѣрана, | Надъ нами гришніма ||
Надъ вшички свѣти, | Славно вѣвишена, |
Ахъ полна милосты, | Матка свѣта болесна. ||
На небѣ на землѣ, | Краловна зволена |
Сѣтъ сватей троици | Есть корѣнована. ||
Просѣ оуставичне, | Синачка милега, |
Бы нерачилъ тресцаць | Людѣ кресцанскога. ||
Неможѣ вимѣрѣти, | Велике милости, |
Матки сватей болесней, | Ей оупрѣности. ||
Великихъ гришниковѣ | Зе вшей странѣ прѣйма, |
Всѣмъ паненскимъ плащемъ | Цали шветѣ прикрива. ||
Ахъ кресцане верніи, | Серце волаіме, |
Маткѣ свѣтѣ болеснѣ | Верне поздравѣме. ||
Ахъ Матичко мила, | Слѣшъ нашо волаіне, |
Тотѣ часѣ пресмѣтні | Змилѣше надъ нами ||
рачѣшъ насѣ ѡ морѣ, | Сѣ войнѣ хранити, |
рачѣшъ за насѣ твоего | Синачка просѣти. ||
Выдишъ ѡ Матичко, | Пресмѣтнѣ крайнѣ, |
зе вшей странѣ вѣдаіи, | Грознѣ вкљюченѣ. ||
Ахъ рачѣшъ пощеницѣ | Ты пресмѣтнѣ вдови |
а дробній широтѣ, | В тей оугерскей землѣ. ||
Кторѣ позостаѣ | Великимъ сѣженѣ, |
тотѣ рокѣ смѣтнѣ | В тей оугерскей землѣ. ||
Лебо ихъ на тишицѣ, | Тѣ кратѣ зостаѣ, |
Вело мале щѣци | Сѣцохѣ непознаѣ. ||
Змилѣшъ ше, зѣйтѣ ше | Матичко премѣла, |
Бѣтъ тымъ широтомъ | Матка милостива. ||
рачѣшъ ихъ хранити, | Сѣдѣвшего злего, |
рачѣшъ за нѣхъ просѣцѣ, | Синачка милега. ||
Бѣдѣшъ поздравена, | Матко свѣта болесна, |
Сполѣ с Крѣстомъ панемъ, | Ажѣ на веки аменѣ. ||
Конецѣ.

²⁷ Príklady sú prevzaté zo štúdie Žeňuch, Peter: Patria cyrilské paraliturgické piesne do kontextu slovenskej kultúry? In: Slavica Slovaca, 2008, roč. 43, č. 2, s. 97-107.

Druhý príklad preberáme z rukopisného súboru textov z Keresturského rukopisu z roku 1893. Rukopisný zborník legiend o pozemskom živote a strastiach Ježiša Krista a Bohorodičky je napísaný cyrilikou v zemplinskom nárečí. Vznikol v prostredí dolnozemsých gréckokatolíkov vo Vojvodine v Ruskom Krsture. Text pamiatky tvorí opis strastí Ježiša Krista od jeho príchodu do Jeruzalema na Kvetnú nedeľu až po slávne vzkriesenie na nedeľu Paschy. Rukopis obsahuje rozprávanie aj o počte rán, ktoré Ježiš Kristus vytrpel, kým umrel na kríži, a opis troch najťažších bolestí a útrap, ktoré Kristus musel strpieť do svojej telesnej smrti. Za týmto rozprávaním nasleduje opis apokryfných udalostí o počatí Bohorodičky sv. Annou, ďalej sa opisuje obetovanie Bohorodičky v chráme podľa židovskej tradície a opis jej života a jej skutkov do 12. roka, ktoré Panna Mária strávila ako prvorođená dcéra Joachima a Anny v chráme. Rukopis obsahuje aj opis života Máriinho snúbenca Jozefa, opis udalosti zvestovania Bohorodičke a opis udalostí spätých s Kristovým narodením, ďalej s krstom Ježiša v Jordáne a opis stretnutia Pána so starcom Simeonom a prorokynou Annou. Text rukopisu sa na tomto mieste končí, hoci za textom zostalo ešte pomerne veľa prázdnych strán. Autor (pisár) Ján Moskaľ z Kocury pravdepodobne už rukopisnú knihu nedokončil. Z rukopisu vyberáme úryvok, ktorý je publikovaný vo štvrtom zväzku edície Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae:²⁸

Я Петро ше залалъ же нъзна тогѡ челоѡѡка анѣ нѣгда егѡ нѣ видцелъ: Ѡкалъ вонъ: Я потомъ дрѡга сазжнѣца закъ на вратохъ скричала на Петра выдѣла сомъ тогѡ челоѡѡка же ходылъ за Хртѡмъ: а Петро ше и дрѡгирасъ Хрта Ѡрекнзалъ: а заправды я незнаю тогѡ челоѡѡка йиса: Я потомъ сазгове ѡгна кадалѣ на дворе и зогривалѣ ше бѡ вѡло жимнѡ мразь вѡлъ: а Петро пошолъ ше зограцъ помеждѡ сазгѡхъ а и тамъ пришла нъвеста една изъкричала нагласъ на Петра: Заправды ты еси Галілейтанинъ оѣченикъ йисовъ бѡ и бешедъ твоа яви та: а Петро трецыразъ почалше каалтыса же нъзна тогѡ челоѡѡка йиса: - та Ѡ сазгѡхъ пошолъ доразъ Петро до хижн гди Хртѡсъ же то вонъ еше егѡ анѣ невѣдѣлъ: а да видѣ егѡ якъ да мѡе зна егѡ: Петро на врата хижни а когѡтъ зашпѣвалъ: а йисъ позналъ Боствомъ своимъ же Петро за нѣмъ ходцы, и ѡгляднзаше йисъ Хртѡсъ: назадъ на Петра: Я кетъ бы Хртѡсъ на Петра нѣ попатрелъ: то би Петро и еше бы грѣхи примнѡжелъ: и чий бы возвратилъ бы са ѡнѣхъ: егда бѡ придетъ нечестывій во газбинъ золь и нерадитъ: говоритъ писание:

Воеводинские руснаки и словацкие руснаки: языковое, конфессиональное и этническое самосознание в сравнении

Peter Žeňuch

Реферат принесет цельную точку зрения на язык руснаков в Воеводине в сравнении с народным языком словацких грекокатоликов (руснаков) в восточной Словакии. Значительную часть реферата составляет суммаризация результатов существующих многолетних лингвистических исследований в среде грекокатоликов в Воеводине в сравнении с языком словацких грекокатоликов в восточной Словакии. Частью презентации этих лингвистических исследований будет и описание стереотипов, сложившихся на основе внеязыковой, главным образом этноконфессиональной (само)идентификации представителей грекокатолической церкви в Воеводине в сравнении с этнолингвистическим и религиозным самосознанием верующих византийско-славянской церкви в восточной Словакии.

²⁸ Женох, Петер: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovenskej tradícii a kultúre na Slovensku. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. IV. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orientale – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka, 2013, s. 280.